

УДК 339.5

АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

ЗІНЧЕНКО Володимир Анатолійович

кандидат економічних наук

ГРИГОРОВА-БЕРЕНДА Лариса Іванівна

здобувач

Глобальна конкуренція змушує держави підтримувати конкурентоспроможність економіки і, таким чином, сприяє їхньому економічному розвитку. Проте глобалізація також провокує диференціацію країн за рівнем життя та нееквівалентний товарообмін між ними і може бути джерелом нестабільності, пов'язаної з кон'юнктурною поведінкою транснаціональних корпорацій [1]. Економічна нерівність держав поглиблюється: 1980 р. 20% заможних країн отримали 70% глобального валового доходу, а в 1990 р. – 85% [2]. Країнам з перехідною економікою пропонується роль сировинних додатків розвинених країн. До того ж фінансово-економічні кризи набувають глобально-го характеру і можуть за певних обставин мати руйнівні на-

слідки для країн з перехідною економікою. З огляду на це, для забезпечення економічної безпеки України варто враховувати не тільки внутрішні, а й зовнішні чинники, вплив яких посилюється в міру інтеграції країни до європейської та світової господарської системи [3].

Україна знаходиться на початковому етапі входження до світового господарства як самостійна держава. Від того, як цей процес відбуватиметься, залежить, передусім, можливість подальшого соціально-економічного розвитку країни як організаційної підсистеми світової економіки [4].

Проаналізуємо динаміку зовнішньоекономічної діяльності економічних суб'єктів країни у 2000 – 2009 роках [5–10] як одну з важливих характеристик соціально-економічного розвитку країни та її перспектив на світовій арені.

На рис. 1 наведено динаміку зведеного зовнішньоторговельного балансу України у 2000 – 2009 роках.

Як видно з рис. 1, на протязі періоду, що аналізувався, відбувалося зростання показників експорту та імпорту до 2008 року (зростання об'єму експорту склало 4,4 рази, імпорту – 6 разів), починаючи з 2006 року країна мала від'ємне торговельне сальдо, максимальне значення сальдо спостерігалось у 2008 році і становило 13,3 млрд дол. США. Суттєве зниження товарообміну відбулося у 2009 році, основні показники зовнішньоекономічної діяльності дещо перевищували рівень 2006 року, що пояснюється початком Світової фінансової кризи.

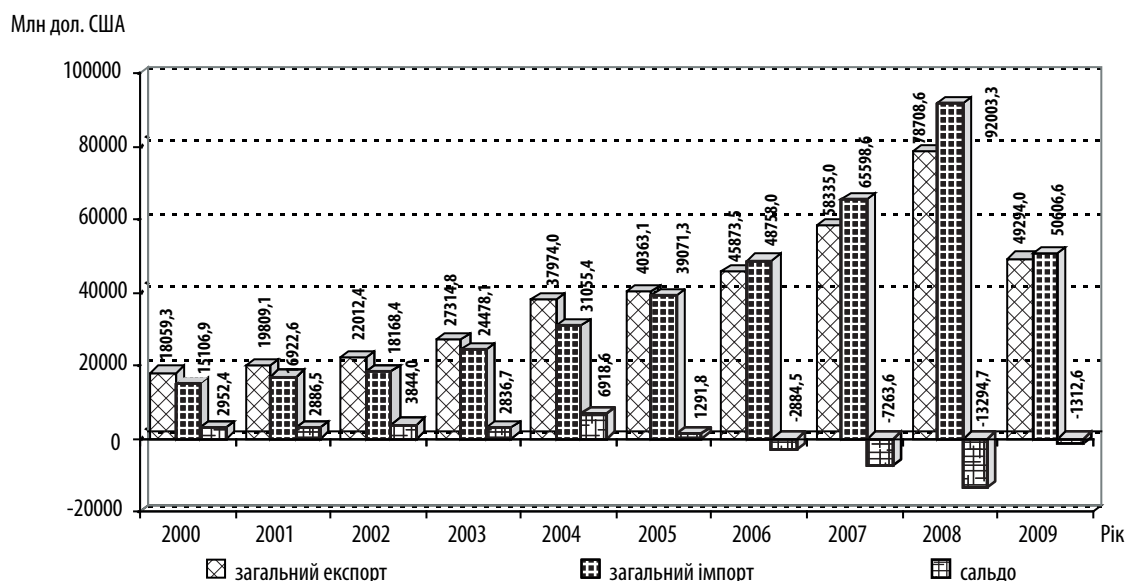

Рис. 1. Динаміка зведеного зовнішньоторговельного балансу України у 2000 – 2009 роках

На рис. 2 наведено структуру експорту-імпорту товарів і послуг України у 2000 – 2009 роках. Як видно з рис. 2, структура експорту-імпорту товарів і послуг у 2000 –

2009 роках мала відносно стійку тенденцію. Так, експорт товарів у середньому складав приблизно 83,34%, а частка імпорту товарів у середньому становила 94,04%.

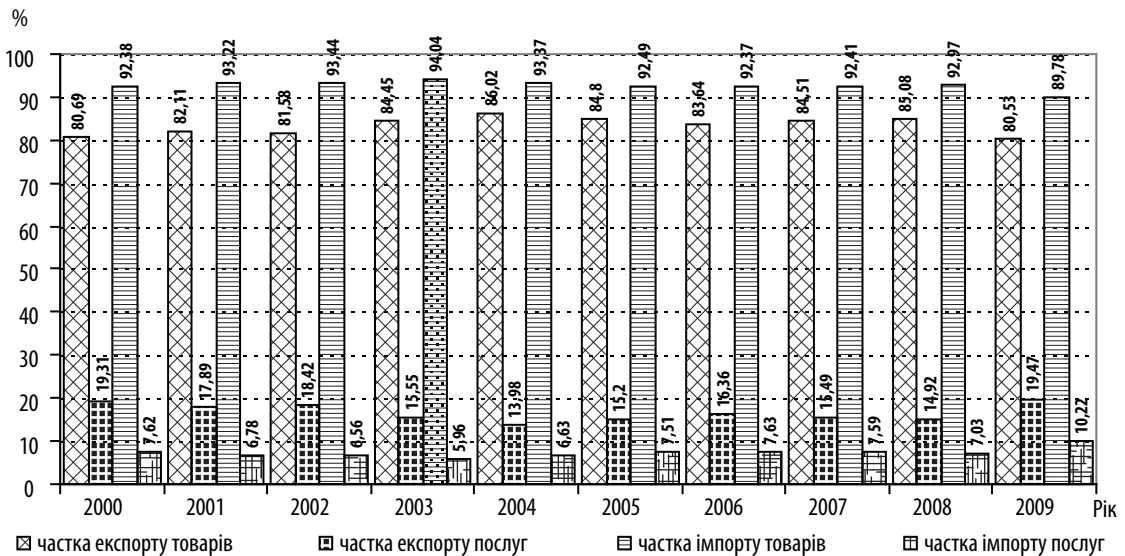

Рис. 2. Динаміка структури експорту-імпорту товарів і послуг України у 2000 – 2009 роках

На рис. 3 наведено динаміку відношення експорту та імпорту до ВВП України у 2000 – 2009 роках. Як видно з рис. 3, починаючи з 2006 року відбулося перевищення

відношення імпорту до ВВП над експортом, однак таке перевищення було критичним лише у 2008 році – 51,1% при допустимому значенні у 50% [11].

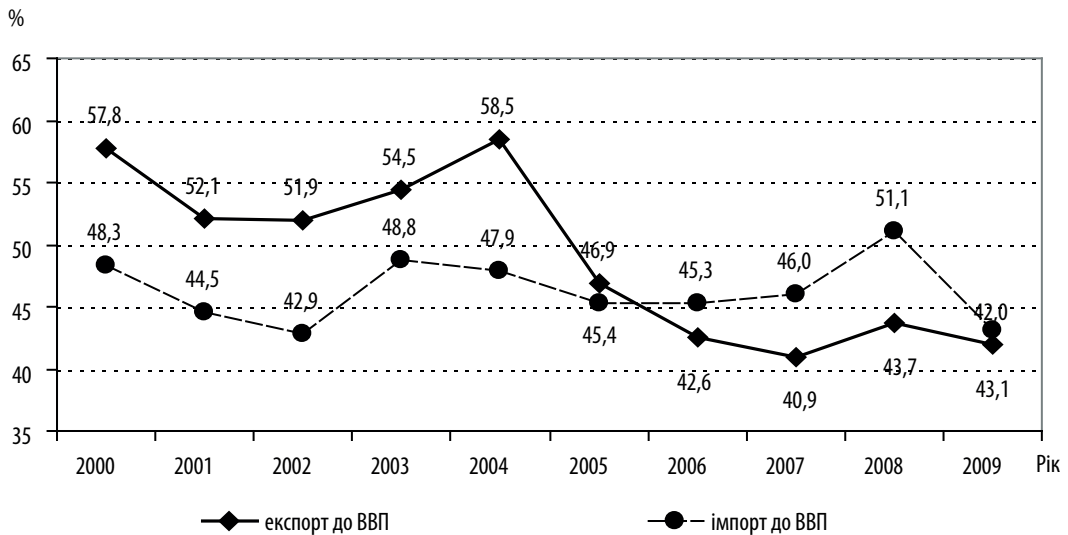

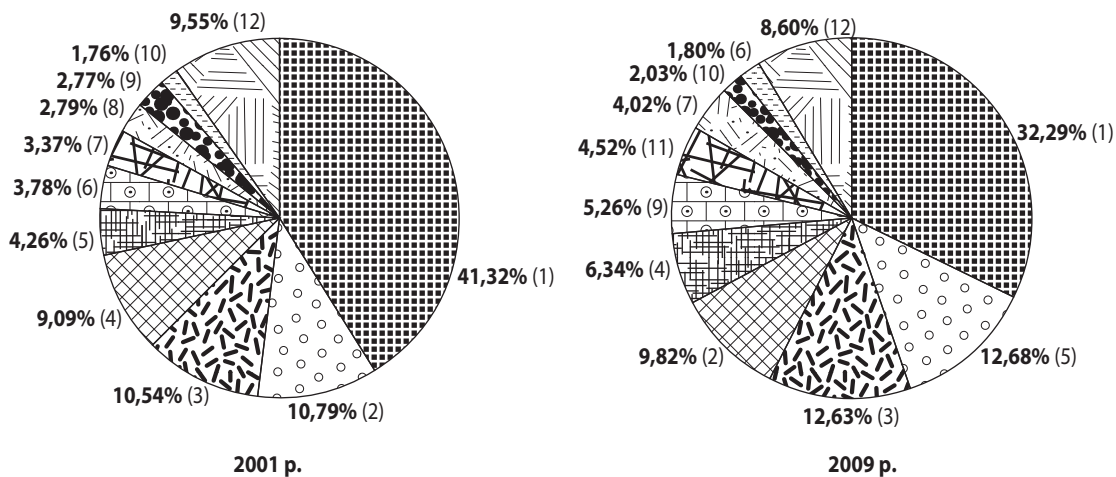
Рис. 3. Динаміка відношення експорту та імпорту до ВВП України у 2000 – 2009 роках

Галузеву структуру експорту-імпорту товарів у 2001 та 2009 роках наведено на рис. 4. та рис. 5.

Як видно з рис. 4, структура експорту товарів за галузями економіки зазнала деяких змін за вісім років. Так, найбільшу частку в експорті продукції складають недорогочінні метали та вироби з них, відбулося суттєве зростання експорту продуктів рослинного походження, вдвічі зріс експорт готових харчових продуктів, відбулося зниження

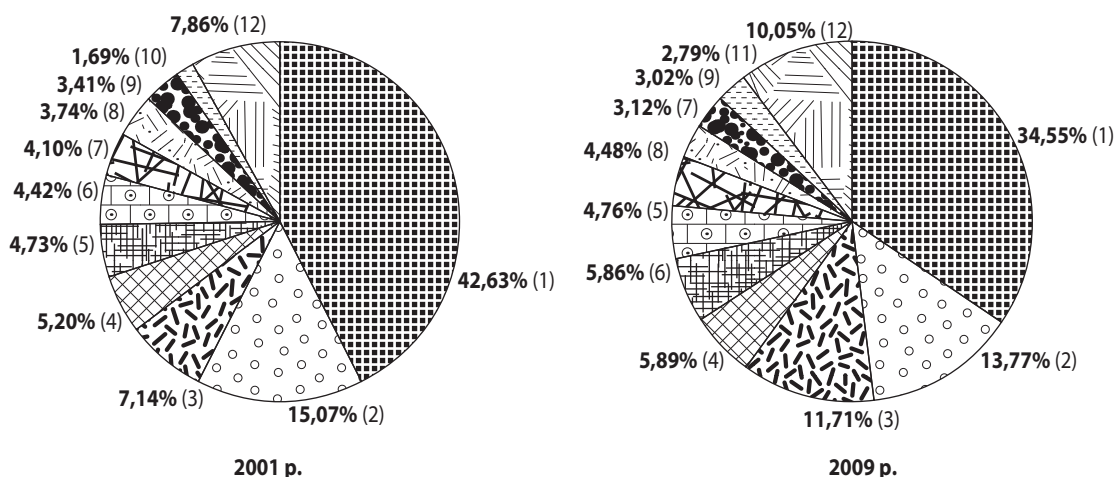
експорту продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, текстилю та виробів з нього, інші галузі економіки мали відносно стабільну структуру експорту.

Як видно з рис. 5, у структурі імпорту товарів за галузями економіки провідне місце посідають мінеральні продукти, механічне обладнання; машини та механізми, а також продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості. Інші галузі економіки мали відносно стабільну

1 – недорогоцінні метали та вироби з них; 2 – мінеральні продукти; 3 – механічне обладнання; машини та механізми; 4 – продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості; 5 – продукти рослинного походження; 6 – текстиль та вироби з текстилю; 7 – транспортні засоби та шляхове обладнання; 8 – живі тварини, продукти тваринного походження; 9 – готові харчові продукти; 10 – маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів; 11 – жири та олії тваринного або рослинного походження; 12 – інші

Рис. 4. Динаміка структури експорту товарів із України за галузями економіки в країні світу в 2001 та 2009 роках

1 – мінеральні продукти; 2 – механічне обладнання; машини та механізми; 3 – продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості; 4 – недорогоцінні метали та вироби з них; 5 – транспортні засоби та шляхове обладнання; 6 – полімерні матеріали, пластмаси та каучук; 7 – текстиль та вироби з текстилю; 8 – готові харчові продукти; 9 – маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів; 10 – продукти рослинного походження; 11 – живі тварини; продукти тваринного походження; 12 – інші

Рис. 5. Динаміка структури імпорту товарів в Україну за галузями економіки з країн світу в 2001 та 2009 роках

структуру експорту, за винятком імпорту живих тварин та продуктів тваринного походження.

Динаміка структури експорту-імпорту товарів за їх видами в країні та з країн світу в 2001 та 2009 роках наведено на рис. 6 та рис. 7.

Як видно з рис. 6, за вісім років відбулася деяка зміна в структурі експорту товарів за їх видами до країн світу. Так, основним залишився експорт чорних металів, однак знизилася його частка в загальному експорті, суттєво зріс експорт зернових культур, жирів та олій тваринного або

рослинного походження а також насіння і плодів олійних рослин, вдвічі зріс експорт електричних машин і устаткування. Зазнав зниження експорт енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки, алюмінію та виробів з нього, одягу текстильного. Експорт інших товарів залишився приблизно на тому ж рівні.

З рис. 7 видно, що в структурі імпорту товарів за їх видами за період, що аналізувався, суттєвих змін не відбулося, змінилася частка деяких товарів у загальному об'ємі.

Рис. 6. Динаміка структури експорту товарів із України за їх видами в країні світу в 2001 та 2009 роках

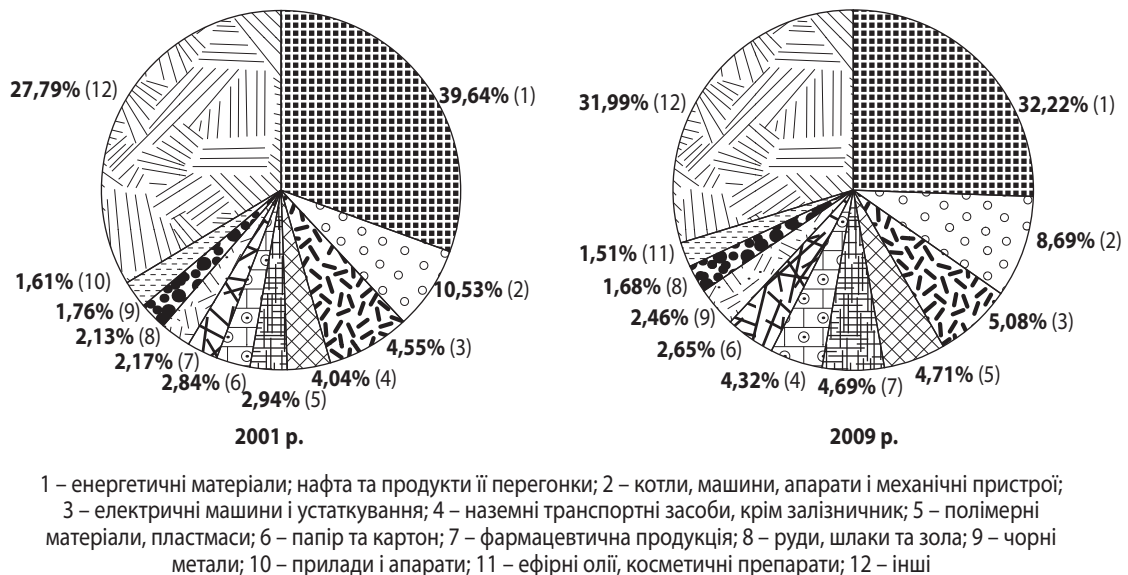

Рис. 7. Динаміка структури імпорту товарів в Україну за їх видами з країн світу в 2001 та 2009 роках

Так, основний імпорт товарів в Україну з країн світу складають енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки, котли, машини, апарати і механічні пристрої, електричні машини і устаткування. Відбулося зростання імпорту полімерних матеріалів, пластмаси, фармацевтичної продукції та ефірної олії, косметичних препаратів. Інші товари у структурі імпорту мали відносно стійку динаміку.

Динаміка структури експорту-імпорту послуг за їх видами в країні та з країн світу в 2001 та 2009 роках наведено на рис. 8 та рис. 9.

З рис. 8 видно, що у 2009 році порівняно з 2001 роком відбулося суттєве зниження транспортних послуг (частка трубопровідного транспорту в транспортних послуг складала у 2001 році 57,51%, у 2009 – 33,37%), знизилася частка

туристичних послуг. У 2009 році порівняно з 2001 роком відбулося суттєве зростання фінансових та інших послуг.

Як видно з рис. 9, за період, що аналізувався, відбулися суттєві зміни в структурі імпорту послуг. Так, майже на 32% знизилася державні послуги, знизилася послуги зв'язку, послуги в галузі сільського господарства, видобутку корисних копалин, переробки продукції на місцях та страхові послуги. У 2009 році у порівнянні з 2001 роком основними послугами, що імпортувалися до країни, були фінансові послуги (25,50%), також зросли юридичні послуги, бухгалтерські та інші послуги, послуги в сфері туризму.

Географічну динаміку структури експорту-імпорту товарів та послуг за країнами світу та Україною у 2001 та 2009 роках наведено у табл. 1.

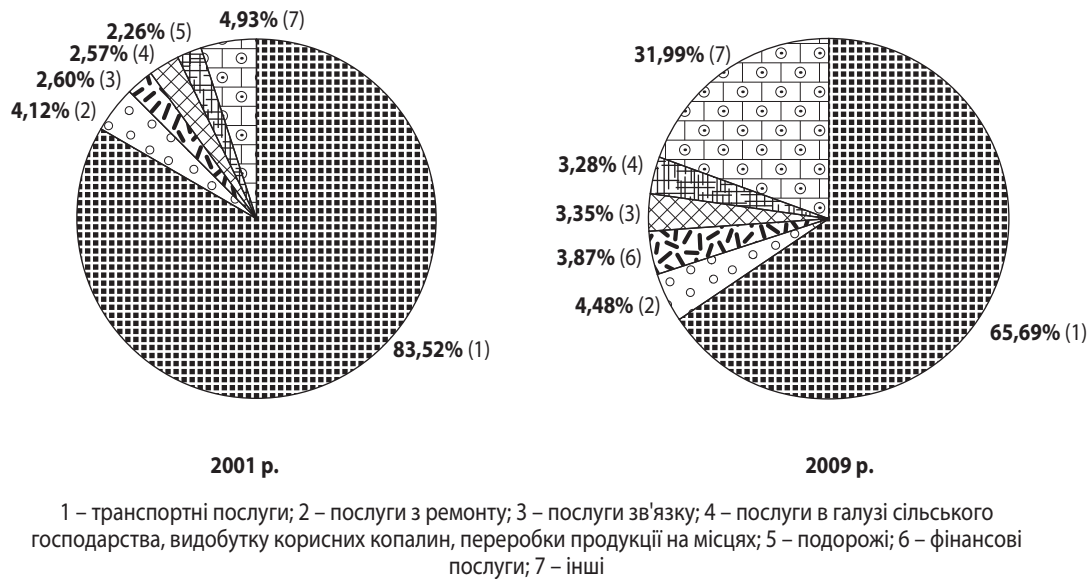

Рис. 8. Динаміка структури експорту послуг із України до країн світу в 2001 та 2009 роках

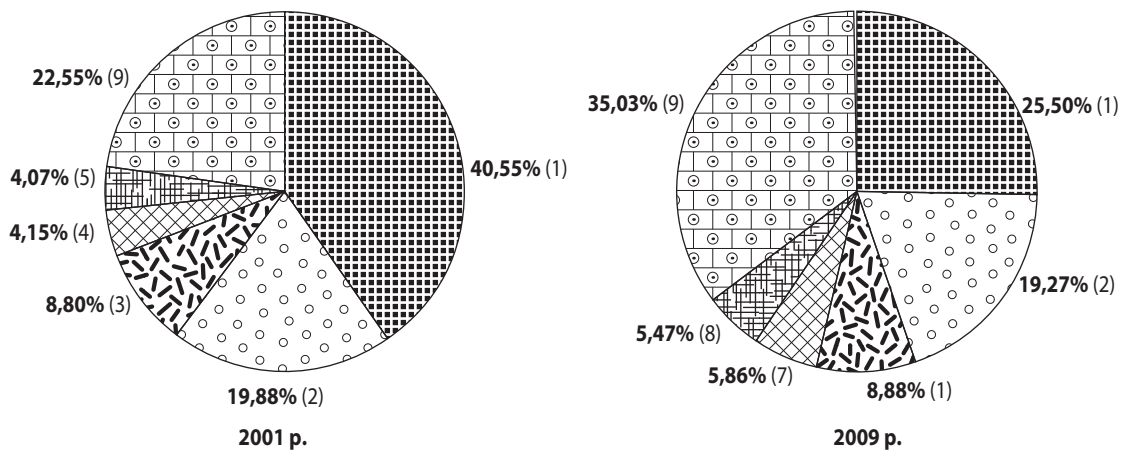

Рис. 9. Динаміка структури імпорту послуг в Україну з країн світу в 2001 та 2009 роках

Як свідчать дані табл. 1, загальний експорт з України до країн світу, за період, що аналізувався, зріс у 2 рази, а загальний імпорт – у 3 рази, що викликало появу від'ємного торговельного сальдо. Найбільша частка як загального експорту, так і загального імпорту приходилася на країни СНД, дещо менші об'єми загального експорту-імпорту припадали на країни Європи та Азії.

Основний експорт товарів у 2001 році приходився на країни Європи, країни СНД та країни Азії, імпорт – на країни СНД, країни Європи та Азії. Від'ємне торговельне сальдо у 2001 році спостерігалось з країнами СНД, країнами Австралії та Океанії.

У 2009 році основними імпортерами українських товарів були країни СНД, країни Азії та Європи, основними екс-

портерами виступали країни Азії, країни СНД та Європи. Від'ємне торговельне сальдо у 2009 році було між Україною та країнами СНД, країнами Європи, країнами Америки, Австралії та Океанії.

Структура експорту послуг за період, що аналізувався, дещо змінився. Так, на 20,7% знизився експорт послуг до країн СНД, до країн Європи знизився на 3,52%, а до країн Азії зріс на 4,49%. Структура і географія імпорту послуг також зазнала суттєвих змін за даний період: відбулося зростання імпорту послуг з країн Європи (на 16,92%), а також з країн Азії (на 14,12%), знизилася частка імпорту з країн СНД та країн Америки на 4,88% та 17,78% відповідно. Від'ємне сальдо в обміні послугами було у 2001 році з країнами Америки та невизначеними країнами.

Таблиця 1

Динаміка структури експорту-імпорту товарів та послуг за країнами світу та Україною у 2001 та 2009 роках

Рік	Показник	Всього	Країни СНД	Інші країни світу, з них:	Європа	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Невизначені країни
2001 рік	Експорт всього, млн дол.	19809,1	6785,9	13023,2	6527,4	4276,7	912,2	1189,1	9,2	108,6
		100	34,26	65,74	32,95	21,59	4,60	6,00	0,05	0,55
	Імпорт всього, млн дол.	16922,6	9051,6	7871,0	5373,1	1049,2	204,4	1044,9	51,6	147,8
		100	53,49	46,51	31,75	6,20	1,21	6,17	0,30	0,87
Сальдо, млн дол.	2886,5	-2265,7	5152,2	1154,3	3227,5	707,8	144,2	-42,4	-39,2	
2009 рік	Експорт всього, млн дол.	49294,0	17299,5	31994,5	13200,6	13294,1	2792,2	2241,7	52,9	413,0
		100	35,09	64,91	26,78	26,97	5,66	4,55	0,11	0,84
	Імпорт всього, млн дол.	50606,6	20479,8	30126,8	18874,0	7577,4	660,8	2648,3	156,6	209,7
		100	33,94	66,06	25,86	30,56	6,62	2,83	0,05	0,13
Сальдо, млн дол.	-1312,6	-3180,3	1867,7	-5673,4	5716,7	2131,4	-406,6	-103,7	203,3	
2001 рік	Експорт товарів, млн дол.	16264,7	4639,0	11625,7	5720,9	4006,6	877,0	1011,9	7,4	1,9
		100	28,52	71,48	35,17	24,63	5,39	6,22	0,05	0,01
	Імпорт товарів, млн дол.	15775,1	8821,0	6954,1	4981,7	982,0	198,5	740,9	51,0	-
		100	55,92	44,08	31,58	6,23	1,26	4,70	0,32	-
Сальдо, млн дол.	489,6	-4182,0	4671,6	739,2	3024,6	678,5	271,0	-43,6	1,9	
2009 рік	Експорт товарів, млн дол.	39695,7	13472,9	26222,8	10264,5	12131,7	2627,8	1124,2	21,6	53,0
		100	33,94	66,06	25,86	30,56	6,62	2,83	0,05	0,13
	Імпорт товарів, млн дол.	45433,1	19692,6	25740,5	16233,8	6538,6	617,6	2197,9	149,4	3,2
		100	33,94	66,06	25,86	30,56	6,62	2,83	0,05	0,13
Сальдо, млн дол.	-5737,4	-6219,7	482,3	-5969,3	5593,1	2010,2	-1073,7	-127,8	49,8	
2001 рік	Експорт послуг, млн дол.	3544,4	2146,9	1397,5	806,5	270,1	35,2	177,2	1,8	106,7
		100	60,57	39,43	22,75	7,62	0,99	5,00	0,05	3,01
	Імпорт послуг, млн дол.	1147,5	230,6	916,9	391,4	67,2	5,9	304,0	0,6	147,8
		100	20,10	79,90	34,11	5,86	0,51	26,49	0,05	12,88
Сальдо, млн дол.	2396,9	1916,3	480,6	415,1	202,9	29,3	-126,8	1,2	-41,1	
2009 рік	Експорт послуг, млн дол.	9598,3	3826,6	5771,7	2936,1	1162,4	164,4	1117,5	31,3	360,0
		100	39,87	60,13	30,59	12,11	1,71	11,64	0,33	3,75
	Імпорт послуг, млн дол.	5173,5	787,2	4386,3	2640,2	1038,8	43,2	450,4	7,2	206,5
		100	15,22	84,78	51,03	20,08	0,84	8,71	0,14	3,99
Сальдо, млн дол.	4424,8	3039,4	1385,4	295,9	123,6	121,2	667,1	24,1	153,5	

Розглянемо більш конкретно географію експорту-імпорту товарів і послуг між Україною та конкретними країнами світу.

На рис. 10 та рис. 11 наведено структуру загального експорту-імпорту у 2001 та 2009 роках.

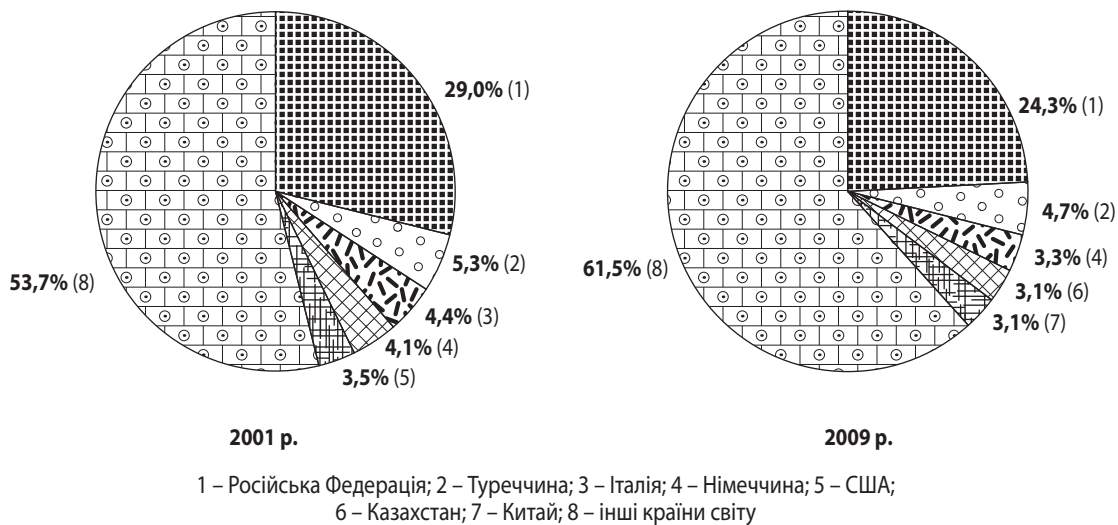

Рис. 10. Динаміка структури експорту з України за країнами світу в 2001 та 2009 роках

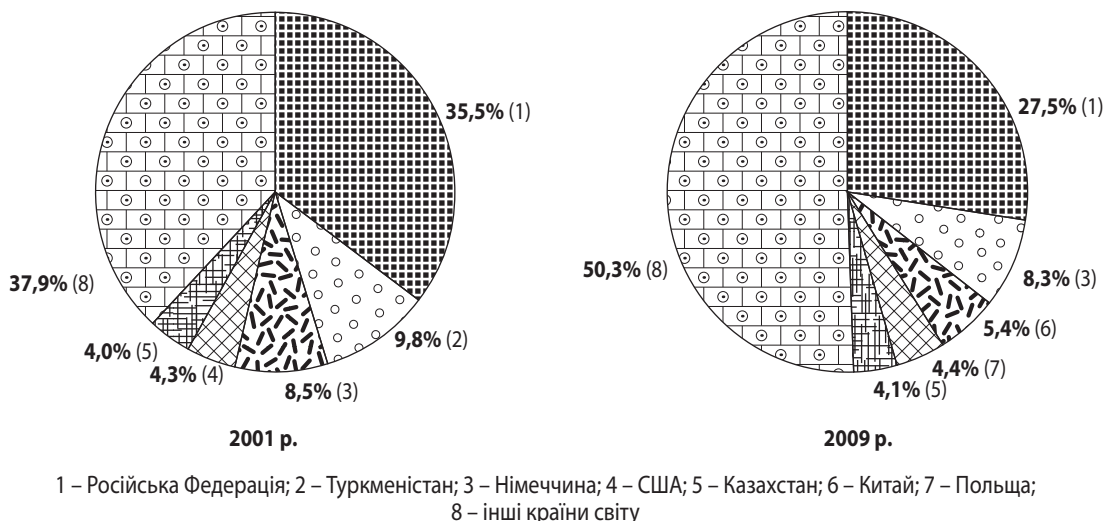

Рис. 11. Динаміка структури імпорту в Україну із країн світу в 2001 та 2009 роках

З рис. 10 видно, що за період, що аналізувався, відбулася зміна деяких торгових партнерів країни. Так, порівняно з 2001 роком у 2009 році Україна збільшила експорт у Казахстан та Китай і зменшила до Італії та США, основними ж країнами-імпортерами залишилися Російська Федерація, Туреччина та Німеччина.

Як видно з рис. 11, в імпортних операціях за період, що аналізувався, також відбулася зміна торгових партнерів та їх частки в загальному імпорті: у 2009 році порівняно з 2001 роком збільшилася частка імпорту з Китаю та Польщі, зменшилась частка – з Туркменістану та США, основними ж країнами-експортерами залишилися Російська Федерація, Туркменістан та Німеччина.

На рис. 12 та рис. 13 наведено географічну структуру експорту-імпорту товарів за країнами світу у 2001 та 2009 роках.

Як видно з рис. 12, експорт товарів за період, що аналізувався, зазнав деяких географічних змін: у 2009 році порівняно з 2001 роком зросла частка експорту до Казахстану, Китаю та Білорусії, зменшився експорт товарів за даний період до Італії, Німеччини та США, основними ж імпортерами українських товарів залишилися Російська Федерація та Туреччина.

З рис. 13 видно, що відбулася зміна деяких експортерів за період, що аналізувався. Так, зросла частка імпорту з Казахстану, Китаю та Білорусії, зменшилась частка імпорту товарів до України з Італії, Німеччини та США, основними експортерами товарів до країни залишилися Російська Федерація та Туреччина.

На рис. 14 та рис. 15 наведено географічну структуру експорту-імпорту послуг за країнами світу у 2001 та 2009 роках.

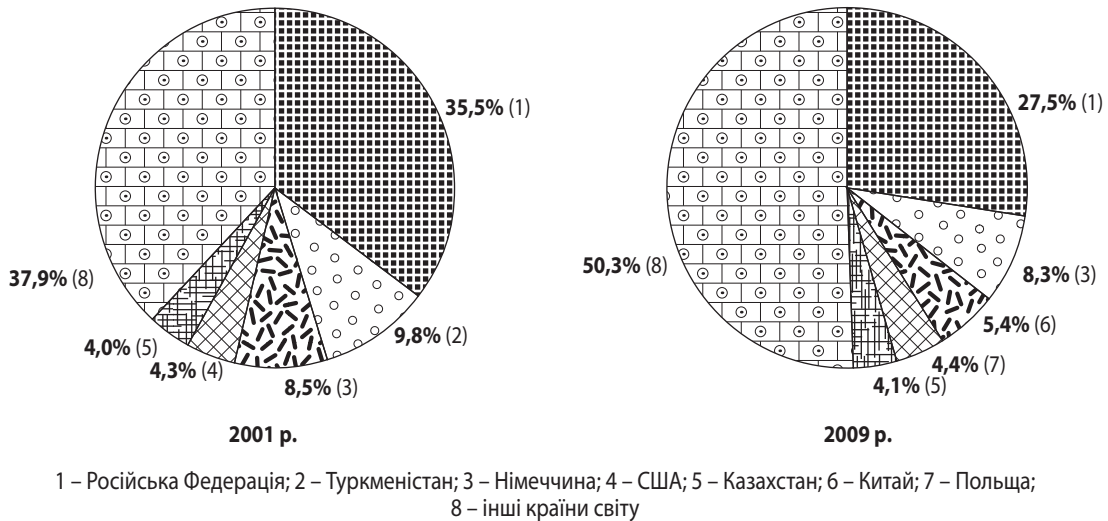

Рис. 12. Динаміка структури експорту товарів з України за країнами світу в 2001 та 2009 роках

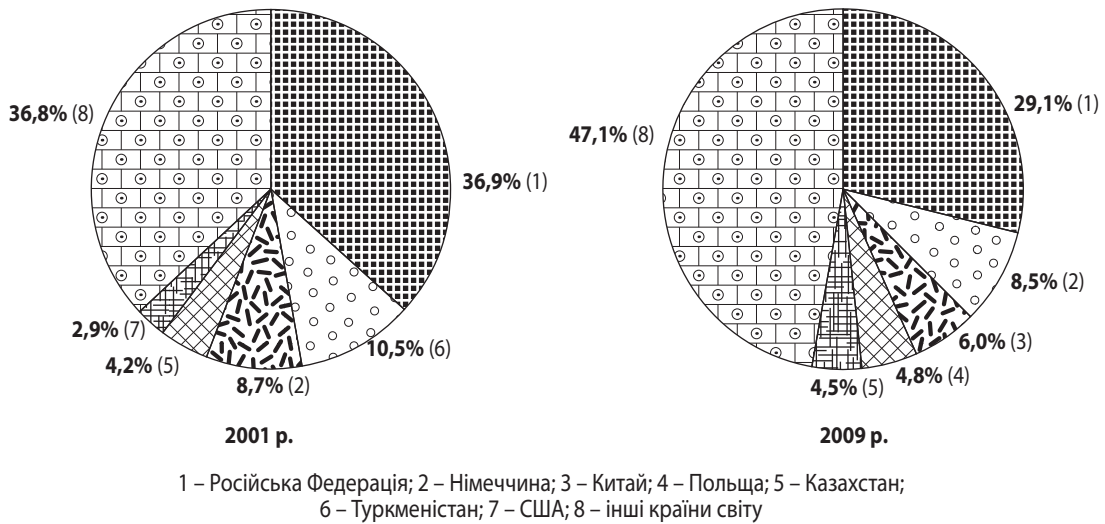

Рис. 13. Динаміка структури імпорту товарів в Україну із країн світу в 2001 та 2009 роках

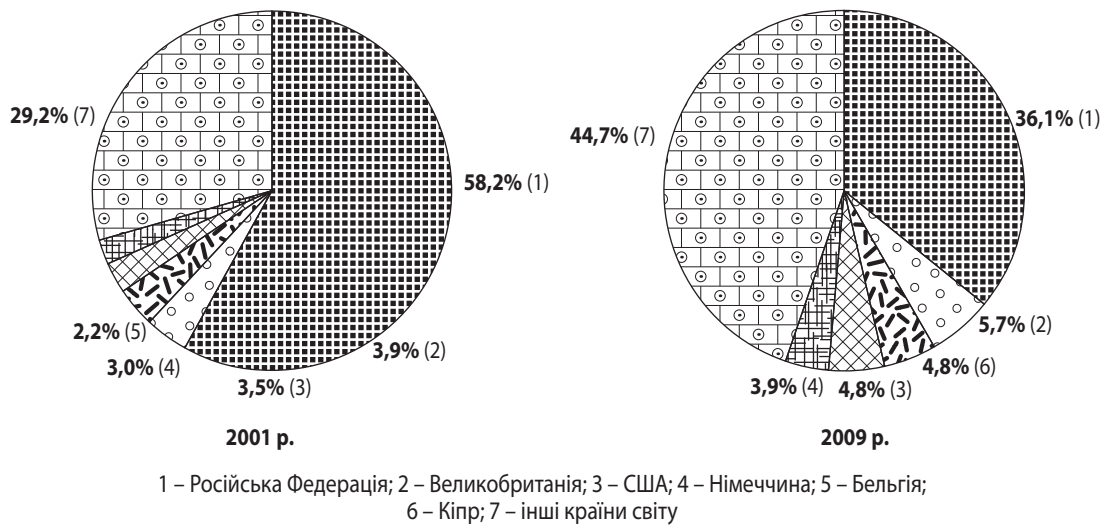

Рис. 14. Динаміка структури експорту послуг з України за країнами світу в 2001 та 2009 роках

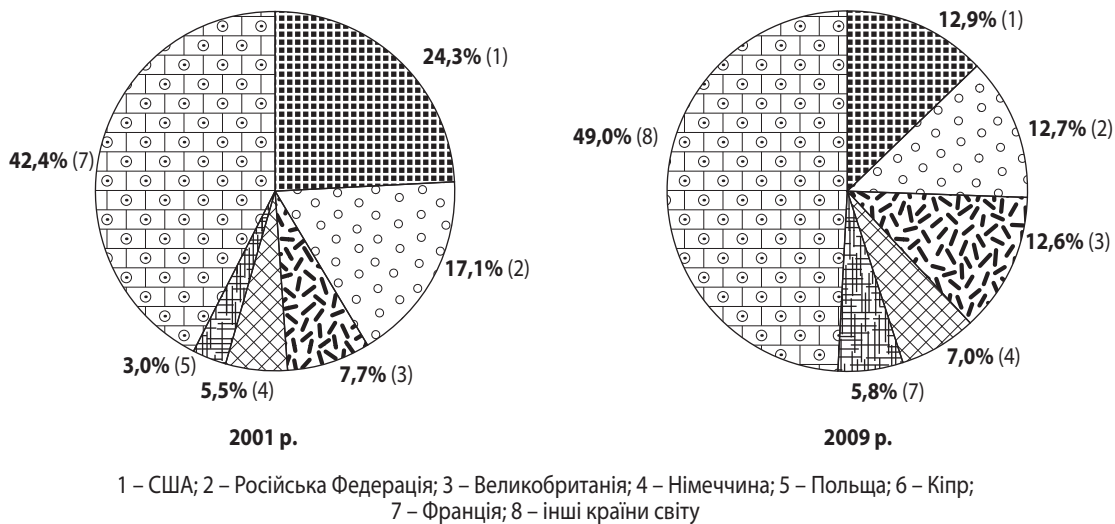

Рис. 15. Динаміка структури імпорту послуг в Україну із країн світу в 2001 та 2009 роках

Як видно з рис. 14, за період, що аналізувався, відбулася зміна у структурі експорту послуг до країн світу. Так, збільшилася частка експорту послуг до Кіпру, Великобританії та США, суттєво знизилася частка експорту послуг до Російської Федерації (на 22,1%) та Бельгії, однак найбільшим експортером послуг залишилися Російська Федерація.

Структура імпорту послуг в Україну із країн світу в 2001 та 2009 роках також зазнала суттєвих змін: змінилися структура та частки країн експортерів, а також основні експортери послуг до країни (рис. 15). У 2009 році основними експортерами послуг до України стали Кіпр, Російська

Федерація та Великобританія, зменшилася частка в імпорті послуг США, Російської Федерації та Польщі.

Розглянемо більш детально динаміку експорту конкретних товарів до країн світу у 2002 та 2009 роках (табл. 2).

Як видно з табл. 2, за період, що аналізувався, не відбулося суттєвої зміни в складі основних експортних товарів, однак змінилася їх структура. Так, у 2002 році експортувалися прокат готовий чорних металів; нафта або нафтопродукти, одержані з бітумінозних матеріалів, крім сирих; рідке паливо (мазут), а у 2009 році – прокат готовий чорних металів; пшениця; олія соняшникова.

Таблиця 2

Основні товари, що експортувалися з України у 2002 та 2009 роках

Товари	2002 р.			2009 р.		
	млн дол.	частка, %	ранг	млн дол.	частка, %	ранг
Прокат готовий чорних металів	2759,0	15,36	1	4976,7	12,54	1
Пшениця	682,6	3,80	4	1778,0	4,48	2
Олія соняшникова	334,4	1,86	9	1614,2	4,07	3
Труби з чавунного литва та чорних металів	407,6	2,27	6	1400,0	3,53	4
Руди і концентрати залізни	353,2	1,97	8	1242,7	3,13	5
Нафта або нафтопродукти, одержані з бітумінозних матеріалів, крім сирих	1128,0	6,28	2	1202,3	3,03	6
Кукурудза	45,6	0,25	12	1012,8	2,55	7
Добрива мінеральні або хімічні, азотні	398,0	2,22	7	820,8	2,07	8
Ячмінь	233,5	1,30	11	730,1	1,84	9
Феросплави	452,5	2,52	5	706,8	1,78	10
Рідке паливо (мазут)	761,8	4,24	3	635,5	1,60	11
Алюміній необроблений	280,8	1,56	10	106,3	0,27	12
Сума 10-ти перших товарів	7557,9	42,08		15484,4	39,01	
Всього експорт товарів	17957,1	100,0		39695,7	100,0	

У табл. 3 наведено динаміку імпорту конкретних товарів до України у 2002 та 2009 роках.

Як видно з табл. 3, за період, що аналізувався, не відбулося суттєвої зміни в складі основних імпортованих товарів, однак відбулися зміни в їх структурі. У 2009 році збільшилася частка імпорту нафти або нафтопродуктів, одержаних з бітумінозних матеріалів, крім сирих; лікарських засобів (ліків) та бензину автомобільного, зменшилася частка імпорту газу природного та нафти і нафтопродуктів сирих, однак основними товарами, що імпортуються до України залишилися газ природний та нафта або нафтопродукти сирі.

Таблиця 3

Основні товари, що імпортувалися в Україну в 2002 та 2009 роках

Товари	2002 р.			2009 рік		
	млн дол.	частка, %	ранг	млн дол.	частка, %	ранг
Газ природний	3521,1	20,74	1	7979,4	17,56	1
Нафта або нафтопродукти сирі	2430,8	14,32	2	2989,6	6,58	2
Нафта або нафтопродукти, одержані з бітумінозних матеріалів, крім сирих	379,5	2,24	4	2688,5	5,92	3
Лікарські засоби (ліки)	371,3	2,19	5	1877,1	4,13	4
Бензин автомобільний	101,7	0,60	10	969,7	2,13	5
Автомобілі легкові	475,7	2,80	3	935,1	2,06	6
Вугілля кам'яне; брикети	207,2	1,22	6	795,1	1,75	7
Прокат готовий чорних металів	167,2	0,98	7	669,0	1,47	8
Дизельне паливо (газойлі)	98,7	0,58	11	492,5	1,08	9
Руди і концентрати марганцеві	63,1	0,37	12	374,1	0,82	10
Тютюнова сировина	127,5	0,75	8	260,2	0,57	11
Автомобілі вантажні	116,1	0,68	9	235,0	0,52	12
Сума 10-ти перших товарів	7898,1	46,52		19770,1	43,51	
Всього імпорт товарів	16976,8	100,0		45433,1	100,0	

Аналіз динаміки експорту-імпорту товарів та послуг за регіонами України показав, що основними експортерами товарів і послуг у країні є Дніпропетровський регіон, м. Київ та Донецький регіон – на їх частку припадає більше 40% всього експорту товарів і послуг. Основними регіонами-імпортерами товарів і послуг в країні у 2009 році були м. Київ (44,4% імпорту товарів і послуг), Дніпропетровський (7,9%) та Одеський (5,5%) регіони. Найкращий торгівельний баланс за період, що аналізувався, підтримували такі регіони як Донецький, Дніпропетровський та Запорізький, найгірші показники торгівельного сальдо у м. Київ (у 2009 році більше 13 млрд грн), Львівський та Київський регіони.

Основними експортерами товарів серед регіонів України також являються Донецький та Дніпропетровський регіони і м. Київ – на їх частку припадає більше 50% всіх товарів, що експортуються з країни. У 2009 році порівняно з 2001 роком вдвічі зросла частка імпорту товарів до м. Київ і склала 45,2%, також високі частки були у Дніпропетровського (7,9%) і Одеського (5,7%) регіонів. Найкраще торгівельне сальдо за період, що аналізувався, було у Дніпропетровського, Донецького та Запорізького регіонів,

від'ємне сальдо спостерігалось у м. Київ, Миколаївському та Київському регіонах.

Таким чином, як показало проведене вище дослідження зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств України, на сьогодні в країні в цій сфері існує достатньо невирішених питань. Так, починаючи з 2006 року в країні існує від'ємне зовнішньоторговельне сальдо; відношення загального експорту та імпорту до ВВП наближається до критичної відмітки; дещо покращилася ситуація з географією зовнішньоторговельних відносин з країнами світу, однак існує орієнтація зовнішньоекономічної торгівлі на країни СНД, зокрема на Російську Федерацію; недостатня диверсифікація експортних галузей країни та товарної продукції (основними товарами, що експортуються, є прокат чорних металів та продукція сільського господарства, які мають низьку частку доданої вартості, основними ж товарами, що імпортуються, є енергоносії, що створює високу енергозалежність країни, продукція машинобудування та фармацевтична продукція; на регіональному рівні спостерігається деформована структура зовнішньоекономічної діяльності (основними експортерами та імпортерами є м. Київ, Донецький та Дніпропетровський регіони, частка яких становить більше 40%).

Література

1. Варналій З. С. Забезпечення економічної безпеки України в умовах глобалізації інвестиційних процесів / З. С. Варналій // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Глобалізація інвестиційних процесів та фінансова безпека України»], (Київ, 27 червня 2001 р.) / Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при РНБО України. – К. – 2001. – С. 123 – 131.
2. Глобализация и постсоветское общество // Серия : Аспекты / Под ред. С. Е. Кухтерина, А. Ю. Согомонова. – М. : Издательство ООО «Стови», 2001. – 224 с.
3. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / За ред. акад. НАН України С. І. Пирожкова. – К. : НІПМБ, 2003. – 42 с.
4. Перенчук О. П. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності України в сучасних умовах / О. П. Перенчук // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект. [Сборник научных трудов]. – Донецк : ДонНУ, 2009. – С. 420 – 425.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>
6. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Держ. ком. статистики України; [за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. В. А. Головка]. – К. : Видавництво «Консультант», 2004. – 631 с.
7. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Держ. ком. статистики України; [за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. В. А. Головка]. – К. : Видавництво «Консультант», 2005. – 591 с.
8. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Держ. ком. статистики України; [за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. В. А. Головка]. – К. : Видавництво «Консультант», 2006. – 575 с.
9. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Держ. ком. статистики України; [за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. П. П. Забродський]. – К. : Видавництво «Консультант», 2007. – 551 с.
10. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Держ. ком. статистики України; [за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. П. Павленко]. – К. : Державний комітет статистики України, 2010. – 567 с.
11. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>